

СЕКЦІЯ XXIII. ІСТОРІЯ, АРХЕОЛОГІЯ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДИПЛОМАТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ІЗ ШВЕЦІЄЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Загарія Олеся Володимирівна

здобувач вищої освіти IV курсу історико-філологічного факультету
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського», Україна

Анотація. Богдан Хмельницький геній дипломатії, який зумів вивести відтворену Українську державу на міжнародну арену у надскладних на той час умовах. Дана стаття охоплює дослідження історії відносин між Україною та Швецією в період національно – визвольної війни під проводом Б. Хмельницького в українській історіографії. Аналізуються погляди українських науковців щодо головних аспектів зміни зовнішньополітичного курсу гетьмана у постпереляславський період та дипломатичних зусиль гетьмана залучити Швецію до союзу проти Польщі.

Період Національно – визвольної війни українського народу XVII століття, як і зокрема зовнішньополітична діяльність гетьмана Української козацької держави Б. Хмельницького є добре висвітлена, як у закордонній так і українській історіографії. Хоча за великої кількості праць з даного питання українські історики так і не дійшли спільної думки щодо оцінки подій Хмельниччини.

Попри велику кількість фундаментальних праць періоду Хмельниччини та зовнішньополітичної діяльності гетьмана Б. Хмельницького не до кінця вивченим залишається питання дипломатичних відносин Української козацької держави зі Швецією, як і постпереляславський період зовнішньополітичної історії Гетьманщини загалом. Головною причиною такого стану вивченості даного питання стає великий вплив на українську історіографічну науку яка довгий час перебувала під тиском радянської концепції викладу історії. Відповідно до неї період Національно – визвольної війни обмежувався 1654 роком (Переяславською радою та підписанням Березневих статей), а зовнішньополітичне життя Гетьманщини розглядалося лише в контексті Московського політичного життя. Ще однією причиною такого стану речей стала короткочасність дипломатичних зв'язків Гетьманщини зі Швецією.

Дипломатичні стосунки зі Швецією та зовнішньополітичні зв'язки гетьмана Б. Хмельницького після Переяславської ради загалом, висвітлює у своїй праці М.І. Костомаров. Провівши ґрунтовне вивчення відомих документів та матеріалів, історик дійшов висновку, що після підписання Віленського договору між Московією та Річ Посполитою та усіма супутніми перипетіями (як відомо, українське посольство не було допущене до переговорів) у Хмельницького не залишилося сумнівів щодо курсу зовнішньої політики. 26 листопада 1656 року Б. Хмельницький підписує попередній союз з князем Трансильванії Ракоці, який на той час був союзником

Швеції. Відповідно до укладеного союзу обидві сторони зобов'язувалися захищати одна одну від усіх загроз. Вслід за укладеним союзом Б. Хмельницького з Ракоці, на початку 1657 року було укладено договір про поділ Польщі між Швецією, Трансільванією та Україною. За цим договором Україна з рештою південноруських земель назавжди оголошувалася незалежною від Польщі. Після укладення договору Б. Хмельницький відрядив на допомогу Ракоці 12000 військо на чолі зі Ждановичем, Зеленським та сотником Попенком [4].

Визначний український радянський історик І. П. Крип'якевич у своїй монографії «Богдан Хмельницький» обґрунтовує зв'язок Хмельницького зі Швецією, як виключно військовий союз, для оборони українських земель, визволення з під влади ляхів західноукраїнських земель та приєднання їх до Війська Запорозького. І. Крип'якевич стверджує, що Б. Хмельницький сприймав переговори між Московією та Річчю Посполитою скептично та все ж це не стало головною причиною союзу зі Швецією. Б. Хмельницький неодноразово звертався до царя листами в який наводив аргументи щодо нечестивості ляхів та їх намірів, щодо переговорів та планів подальших бойових дій проти Москви. Науковець припускає можливість різких висловів гетьмана Хмельницького, оскільки той був дезінформований та не володів інформацією щодо переговорів, та відкидає можливість різкої зміни зовнішньополітичного орієнтування Гетьманщини [5].

У сучасній українській історіографії своїми фундаментальними працями доби Хмельниччини відзначаються історики В. Смолій та В. Степанков. Серед відомих праць науковців варто відзначити працю «Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 рр.)». У даній праці автори характеризують основні вектори зовнішньополітичної діяльності Б. Хмельницького, зокрема і шведську політику гетьмана. Автори праці акцентують увагу на обурені Хмельницького тим, що Московський уряд пішов на примирення з Річчю Посполитою. На думку науковців саме Віленські переговори стали головною причиною пошуку нових союзників у боротьбі з ляхами та дипломатичних стосунків з Карлом X та Ракоці [6].

Як пишуть автори, саме необачні політичні кроки Москви та відмова царя продовжувати війну з Річчю Посполитою, що підривало плани гетьмана щодо приєднання західноукраїнських земель до Української козацької держави, створило умови для союзу зі Швецією [7]. Загалом, підкреслюють науковці, гетьман Б. Хмельницький дотримувався самостійної політики щодо Речі Посполитої, попри те, що вона ішла в розріз Московським політичним поглядам. Досліджуючи питання нового зовнішньополітичного курсу Хмельницького, науковці висвітлюють основні проблемні питання договорів, адже кожна з країн нової антипольської коаліції бажала досягнути своїх цілей. [8].

В. Горобець вивчаючи питання політики легітимізації Козацької держави Б. Хмельницького стверджує, що попри дипломатичне листування та налагодження дипломатичних зв'язків з Кримським Ханством, Річчю Посполитою, Трансільванією та Швецією, гетьман не знецінював Московську протекцію, яка і надалі була актуальною. На думку автора поворотним моментом у подальшій зовнішньополітичній діяльності гетьмана став Віленський мирний договір між Москвою та Варшавою. Повідомлення про мирні переговори сприймалися гетьманом різко негативно. Хмельницький довгий час листувався з Москвою намагаючись переконати царя та уряд у помилковості такого політичного кроку. Московський уряд на попередження та заклики гетьмана не реагував [1]. Автор стверджує, що саме побоювання зовнішньополітичної ізоляції Війська Запорозького та цілковите ігнорування запитів гетьмана щодо політичного курсу підштовхнули Хмельницького

до зближення зі Швецією. Щодо претензій гетьмана на всі західноукраїнські землі, це питання було одним із головних під час проведення переговорів Б. Хмельницького з Карлом X Густавом, які Шведський король обіцяв Трансільванському князю, то вирішення прийшло з наступом московських військ на Швецію. Розуміючи важливість отримати Військо Запорозьке в союзники Карл X змушений іти на поступки. Шведський король визнавав за гетьманом три колишніх воєводства Речі Посполитої, а саме: Київське, Чернігівське та Брацлавське. Щодо західноукраїнських земель — інструкція короля містила дипломатичну відмову, констатуючи, що: "...коли світлий пан гетьман, окрім цих великих земель і володінь, якими він володіє, бажає прилучити до своєї території ще якісь інші частини Руси, його королівська величність не має проти цього нічого, і навіть щодо тих, які він дозволив окупувати князеві трансільванському, король обіцяє докласти всіх старань, щоб по-приятельськи без ніякої образи й без порушення присяги налагодити цю справу з князем трансільванським, і справедливі бажання п. гетьмана задовольнити..." [2].

Шведську карту Б. Хмельницького у своїх працях висвітлює Тарас Чухліб автор відомої концепції полівасалітету української козацької держави. У праці «Секрет українського полівасалітету. Хмельницький – Дорошенко – Мазепа», науковець широко розглядає питання дипломатичних зав'язків Хмельницького після прийняття московського протекторату. Автор стверджує, що гетьман не пішов на розрив дипломатичних стосунків з Османською імперією та Кримським Ханством, та, що особливо важливо, Б. Хмельницький проводив цільову політику на отримання протекторату Шведської корони [9]. Тарас Чухліб у своїй праці детально описує основні моменти українсько – шведських відносин. Автор підкреслює, що фундамент дипломатичних стосунків України та Швеції було закладено ще при королеві Христині 1652-1652 рр. Новий етап українсько – шведських стосунків починається з 1654 року. З приходом до влади Карла X Густава гетьман провадив політику примирення Москви та Швеції, хоча при зверненні до шведського короля стверджував, що раптом король оголосить війну Москві, то гетьман та все Військо Запорозьке підтримуватиме шведську корону [10]. Автор також відмічає певну напруженість в українсько – шведських стосунках в жовтні 1655 року. Головною причиною розбіжностей стали західноукраїнські землі, які гетьман хотів об'єднати у єдину державу на що Карл X не погоджувався. Та це не припинило дипломатичних стосунків між гетьманом та короною шведською. З 1656 року продовжилися переговори щодо укладення оборонно – наступального союзу проти всіх ворогів Швеції [11].

Також автор праці описує дипломатичну майстерність гетьмана у дипломатичному лавіруванні між Москвою та Швецією. Налагоджуючи стосунки зі шведами гетьман не відмовлявся від Московського протекторату та продовжував запевняти московський уряд у вірності цареві [12]. Протягом усього часу проведення переговорів зі шведами гетьман акцентував на можливості укладення союзу лише при визнанні західноукраїнських земель та Білорусії за Україною, адже метою Хмельницького була побудова власної держави [13].

Розглядаючи питання дипломатичних стосунків гетьмана зі Швецією неможливо не згадати Андрія Гурбика та його статтю «Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656-1657 рр.)». Автор статті дає детальну характеристику формуванню україно – трансільвано – шведського союзу. Зміна зовнішньополітичного курсу Москви на примирення з Річчю Посполитою проти Швеції, який не підтримував Хмельницький, став причиною створення антипольської коаліції уже без участі Росії. Літом 1656 року Хмельницького було офіційно повідомлено про початок переговорів з Річчю

Посполитою. Оскільки цар радився з гетьманом щодо претензій Війська Запорозького, це давало Хмельницькому надії відстояти свої права на переговорах. Та подальші дії Москви; недопущення української делегації до переговорів, приховування Московським урядом умов підписаного договору 24 жовтня 1656 року у Вільно, заборона Війську Запорозькому перетинати «лінію України» розвіяли сумніви гетьмана та створили умови для особливої активізації зовнішньополітичної діяльності з пошуку союзників для боротьби з Річчю Посполитою. 26 листопада 1656 року у Радноті було підписано шведсько – трансільванський договір, що був відповіддю його учасників на Віленський трактат. За цим договором Україна визнавалася незалежною державою в межах Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводства, питання західноукраїнських земель відкладалося, до проведення додаткових шведсько – трансільвансько – українських консультацій [3].

Висновки: Отже, Шведський вектор зовнішньої політики гетьмана козацької України Б. Хмельницького і досі є актуальним. Історики продовжують вивчення Шведської карти Б. Хмельницького, за допомогою якої гетьман намагався об'єднати усі українські землі, та створити свою державу. Шведський зовнішньополітичний курс Хмельницького не припиняє цікавити українських дослідників, які продовжують розкривати питання на які досі неотримана відповідь.

Список використаних джерел:

1. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимізації: стосунки з Москвою та Варшавою 1654 – 1657. Інститут історії України, Київ. 2001. 533с.- С. 135-137
2. Там само – С. 142-144
3. Гурбик А. О. Раднотський зовнішньополітичний курс гетьмана України Б. Хмельницького (1656–1657 рр.) // Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 57-86
4. Костомаров М. Богдан Хмельницький; Історична монографія /Переклад з рос. Т.С. Завгородньої; Передмова В.С. Мороза; Худож. оформ. А.П. Дерев'янка. — Січ, Дніпропетровськ. 2004. 843 с.- С. 735-736
5. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. Світ, Львів. 1990. 408 с.- С. 321
6. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Київ. 2009. 445 с.- С. 193- 195
7. Смолій В. Богдан Хмельницький: [Соціально-політичний портрет]. Київ : Альтернативи, 2003. 399 с.- С. 558
8. Там само – С. 560 - 565
9. Чухліб Т. Секрети українського полівасалітету. Хмельницький – Дорошенко – Мазепа. Видавничий дім «Києво – Могилянська академія», Київ. 2001. 327 с.- С.65
10. Там само – С. 70-71
11. Там само – С. 75
12. Там само – С. 77
13. Там само – С. 79